

begrip

moslims

christenen

NO. 81

ABRAHAM ONDER JODEN, CHRISTENEN EN MOSLIMS

TEN GELEIDE.

Wie van de drie?

De aartsvader Abraham neemt in de traditie van joden, christenen en moslims een belangrijke plaats in.

Joden noemen hem "Abraham awinoe": Abraham, onze vader. Onder christenen figureert hij als dé "vader der gelovigen", d.w.z. hij is het voorbeeld van de ware gelovige. Voor moslims is Abraham het prototype van de monotheïst: het voorbeeld bij uitstek van de gelovige mens. Men zou het jodendom, het christendom en de islam in beginsel 'de drie Abraham-godsdiensten' kunnen noemen.

Op het eerste gezicht is het gemeenschappelijke erfgoed in het geval van Abraham groter dan wanneer men Jezus als uitgangspunt neemt. Rondom de gemeenschappelijke stamboom van Abraham ligt minder konfliktstof. Wie evenwel de relatie tussen christenen en moslims, c.q. joden bekijkt in het perspectief van de Christus komt van meet af aan in dogmatische, leerstellige vragen terecht.

Hoe gemeenschappelijk die 'afstamming' van Abraham ook moge zijn, toch kan men

No. 81 sept/okt. 1986
Abt. (5 nrs. per jaar) f 16,-
losse nrs. f 4,- incl. porto
giro 4300211 t.n.v.
Cura Migratorum - BEGRIP

BEGRIP
Luybenstraat 17
5211 BR DEN BOSCH
Tel: 073 - 14 51 59

de verschillen niet wegmoffelen. Joden, christenen en moslims hebben elk hun eigen kijk op de figuur van Abraham. Naast aartsvader is Abraham ook steeds voorbeeld geweest: in hem worden de idealen van de samenleving gespiegeld zodat de persoon van Abraham terugtreedt achter de etiketten die de geloofsgemeenschap hem toedicht. De verhalen van Abraham zijn naar alle windstreken uitgewaaid en elke generatie heeft in deze gestalte zijn aspiraties neergelegd. Eén ding hebben joden, christenen en moslims in elk geval gemeenschappelijk: de tendens om Abraham voor zichzelf te claimen als het exclusieve bezit van de eigen geloofsgemeenschap.

Marien van den Boom; Cokkie van 't Leven; Jan Slomp; Piet Reesink

"Tien generaties waren er van Noach tot Abraham en de Heilige - Gezegend zij Hij sprak met geen van hen behalve met Abraham". (Berechit Rabba 39).

I ABRAHAM IN DE JOODSE TRADITIE.

A. Genesis over Abraham 12,1 - 25,18.

12,1-9	Roeping van Abram: emigratie naar Kanaän.	19,30-38	Lot en zijn dochters: de geboorte van Moab en Ammon.
12,10-20	Abram en Sarai in Egypte.	20,1-18	Abraham en Abimelek van Geran.
13,1-18	Abram en Lot.	21,1-8	De geboorte van Isaäk.
14,1-24	Strijd met de koningen van het Oosten. Zegening van koning Melchisedek.	21,9-21	De verdrijving van Hagar en Ismaël.
15,1-21	Het verbond met Abram.	21,22-34	Abram en Abimelek te Beer-Sheba.
16,1-16	Hagars vlucht voor Sara. Goddelijke belofte aangaande Ismaël.	22,1-19	Abrahams geloof op de proef gesteld.
17,1-27	De besnijdenis als teken van het verbond.	23,1-20	Begravenis van Sara in de grot van Makpele.
18,1-33	Drie mannen bij de terebinten van Mamre. Abrahams voorbede voor Sodom.	24,1-20	Huwelijk van Isaäk en Rebekka.
19,1-29	De vernietiging van Sodom en Gomorra.	25,1-6	Huwelijk van Abraham met Ketura.
		25,7-18	Dood van Abraham. De zonen van Ismaël.

1. KONTRASTEN.

In het verhaal van Genesis worden voorspoed en tegenspoed in het leven van Abraham in een scherp contrast tegenover elkaar gesteld. Toch is het geloofsvertrouwen van Abraham in de onnaspeurlijke wegen van de Heer de kracht die de zegen over zijn leven bewaarheidt. De beproeving op de berg Moria is een dieptepunt in zijn leven. Toch eindigt het verhaal met een onverwachte climax: "omdat gij dit gedaan hebt en Mij uw zoon, uw enige, niet hebt onthouden, daarom zal ik u overvloedig zegenen en uw nakomelingen even talrijk maken als de sterren aan de hemel en de zandkorrels op het

strand van de zee. Uw nakomelingen zullen de poort van hun vijanden bezitten. Door uw nakomelingen komt zegen over alle volken van de aarde, omdat gij naar mijn stem hebt geluisterd". (Genesis 22,16-18) (1).

2. De LIJN: ABRAHAM, IZAÄK, JAKOB.

In Genesis wordt ook verteld dat Abraham, na de dood van Sara nogmaals trouwde, met Ketura. Het vervolg van het bijbelverhaal heeft echter voor de kinderen, die uit dit huwelijk worden geboren, geen aandacht. Alle aandacht gaat uit naar de genealogie die via Isaäk naar Jakob loopt, daarmee

duidelijk aangevende dat de verhalen uit een later gezichtspunt zijn verteld: het Hebreeuwse volk, dat van Jakob afstamt, vertelt eigen geschiedenis. Die aandacht voor de figuur van Abraham en Isaäk als aartsvaders van het joodse volk wordt nog versterkt door de verdrijving van Hagar en Ismaël naar het zuiden. Ismaël woonde in de woestijn van Paran en trouwde met een Egyptische vrouw. De zonen van Ismaël "woonden tussen Chawila en Sur, van vlakbij Egypte tot aan Assur toe". (Genesis 25,18).

B. Aggadah. (2).

In de Aggadische literatuur geldt Abraham als één van de grote profeten met wie God heeft gesproken, niet in dromen en visioenen maar op het moment dat Abraham beschikte over normale verstandelijke vermogens. "God heeft geen enkele gave achtergehouden waarmee hij niet is gezegend" (SEDER ELIAHOE RABBA 6).

Abraham is het prototype voor alle gelovigen die de mensen onder de vleugelen van de "Sjechina" brengt, d.w.z. de vleugelen van de Goddelijke Aanwezigheid op aarde. Hier volgen enkele hoogpunten:

1. LECH LECHA (GEN.RABBA 39:1). (3).

De Heer zei tot Abraham: "Trek weg uit uw land" (Gen.12,1).

R.Isaak zeide: Dit kan vergeleken worden met een man die op reis was, van plaats tot plaats, toen hij een gebouw in brand zag staan. "Is het mogelijk dat er niemand is die op dit gebouw past?" vroeg hij zich verwonderd af. De eigenaar van het gebouw keek naar buiten en zei: "Ik ben de eigenaar van het gebouw". Evenzo, omdat onze vader Abraham zei: "Is het voorstelbaar dat de wereld zonder gids is?", keek de Heilige - Hij zij geprezen - naar buiten en sprak tot hem: "Ik ben de gids, de koning van het heelal". Daarom (staat er), "de Heer zei tot Abraham: Trek weg".

Wat leert ons deze midrasj?

- Het is de verwondering, die Abraham ertoe bracht om vragen te stellen en zo ontdekte hij God.

- Abraham is betrokken bij de wereld, Gods Schepping.

- Zo kan hij tot een tussenpersoon

worden, die God bekend maakt in de wereld, en het voor de wereld opneemt tegenover God.

1.a. Abraham en God.

- Gods koningschap op aarde.

Het was Abraham, die volgens de joodse agadoth Gods koningschap op aarde werkelijkheid deed worden:

Totdat Abraham, onze vader, nog niet op deze wereld was gekomen was de Heilige -Gezegend zij Hij - als het ware slechts Koning over de hemelen. Zoals er gezegd wordt: "de Heer, de God van de hemel heeft mij laten weg-trekken" (Gen.24,7). Maar toen onze vader Abraham in deze wereld was gekomen, deed hij Hem koning zijn over de hemelen en over de aarde, zoals er toch gezegd wordt: "Bij de Heer, de God van de hemel en de aarde, moet je mij zuiveren..." (Sifre Dewariem, 313).

Het is door de mens dat God 'als het ware' koning kan zijn en is over de aarde. Doordat de mens 'ja' zegt tegen God als koning over de hele wereld, is hij ook heerser over de aarde. (Elke morgen nieuw, blz. 131/132.

D.J. van der Sluis e.a., B. Volkertsma stichting, Hilversum, 1979).

- Abraham is een licht voor God op aarde.

In Genesis Rabba 2,3 zegt R.Juda ben R.Simon: "En God zeide: "Er moet licht zijn" (Gen. 1,3), dit heeft betrekking op Abraham, zoals geschreven staat: "Wie heeft de man doen opstaan in het oosten die zegenpraal ontmoet waar hij zijn voeten zet" (Jes.41,2).

In Gen.Rabba 30, zegt R.Nehemia: "Abraham kan vergeleken worden met een koning die in donkere steegjes terecht gekomen is. Toen zijn vriend hem zag, liet hij licht schijnen voor hem door het raam. Sprak hij tot hem "In plaats van licht te laten schijnen door het raam, kom hier en laat het licht voor mij schijnen". Op dezelfde manier zei de Heilige - gezegend zij Hij - tot Abraham: "In plaats van licht voor mij te laten schijnen vanuit Mesopotamie en omstreken, kom hier, en laat voor mij licht schijnen in het land Israël".

1.b. Abraham en de mensen.

- Gastvrijheid.

Door zijn gastvrijheid maakte Abraham

God bekend onder de mensen.

"En hij riep daar de eeuwige God met Zijn Naam aan " (Gen 21,33). Reesj Lakiesj zei: lees niet "en hij riep", maar "hij deed uitroepen": dat leert dat Abraham onze vader de naam van de Heilige - gezegend zij Hij - deed uitroepen door de mond van elke voorbijganger. Hoe deed hij dat?

Wanneer ze gegeten en gedronken hadden, stonden ze op om hem (Abraham) te zegenen; dan zei hij tot hen: Hebben jullie dan van mij gegeten? Van de eeuwige God hebben jullie gegeten. Dankt, prijst en zegent Hem, die sprak en de wereld was. (b.Sota 10a-b).

- Abrahams voorspraak voor de mensen bij God.

R. Samuel b.Nahman zei:

"En Abraham sprak tot de Heilige - Hij zij geprezen - : "Heer van de wereld, waarom hebt u mijn kinderen in ballingschap doen gaan en hen overgegeven in de handen van heidense volken - die hen pijnigen en die Uw tempel vernietigd hebben, de plaats waar ik u mijn zoon Isaäk als brandoffer geofferd heb?" De Heilige - Hij zij geprezen - antwoordde: "Uw kinderen hebben de gehele Thora overtreden, elk van de 22 letters (van het hebreeuwse alfabet)" zoals geschreven staat: "Heel Israël heeft uw wet overtreden" (Dan 9,11).

En Abraham sprak tot de Heilige - Hij zij geprezen - : "Wie zal getuigen tegen Israël dat zij uw wet overtreden hebben?"

Hij zei "laat de Thora komen en getuigen". De Thora verscheen om te getuigen, maar Abraham sprak tot haar: "Mijn dochter, gij zijt gekomen om tegen Israël te getuigen, dat zij Uw geboden overtreden hebben en gij voelt u niet beschaamd? Herinnert u de dag waarop de Heilige - Hij zij geprezen - U voorhield aan alle volken en hoe zij weigerden om u te aanvaarden, totdat mijn kinderen naar de berg Sinai kwamen om u te aanvaarden en te eren. En nu zij in moeilijkheden verkeren komt u om tegen hen te getuigen!" - Toen de Thora dit hoorde, trok zij zich terug en getuigde niet.

De Heilige - Hij zij geprezen - sprak tot Abraham: "Laat de 22 letters komen om te getuigen tegen Israël". Toen zij verschenen trad de alief naar voren om te getuigen dat Israël

*Abraham's offer.
Naar een mozaïek in de San Vitale,
Ravenna.*

de Thora overtreden had. Abraham echter sprak tot hem: "Gij, Alief, zijt de eerste van alle letters en gij komt om tegen Israël te getuigen in hun tegenspoed. Herinnert u de dag waarop de Heilige - Hij zij geprezen - zichzelf openbaarde op de Sinai en u als eerste noemde: "Ik (Anochi) ben de Heer Uw God" en geen enkel volk aanvaardde U, behalve mijn kinderen en nu komt U om tegen hen te getuigen!" De Alief trok zich dadelijk terug en precies zo verging het alle andere letters. Zij schaamden zich om naar voren te treden en zij getuigden niet. Toen richtte Abraham zich tot de Heilige - Hij zij geprezen - en zei: "Heer van de wereld, toen ik 100 jaar oud was, gaf U mij een zoon en toen hij de jaren des onderscheids bereikt had en 37 jaar oud was, kreeg ik van U de opdracht: "Offer hem als een brandoffer voor mij". Ik verhardde mijn hart en ik had geen erbarming over hem, maar bond hem vast. Kunt U dit niet omwille van mij in herinnering nemen en genade hebben over mijn kinderen?" (Vrij naar Midrasj Rabba bij klaagliederen).

l.c. Conclusie.

Lech Lecha..., "trek weg...", wordt uitgelegd als een opdracht aan Abraham. Als tussenpersoon tussen God en mensen heeft zijn opdracht twee kanten.

Voor God brengt hij het koningschap op aarde en trekt hij rond als Gods licht op aarde.

Voor de mensen maakt hij door zijn gastvrijheid God bekend en vervult hij bovendien de taak van pleitbezorger voor de mensen bij God, om Zijn goedheid en geduld.

2. ABRAHAM, DE WETSGETROUWE.

In de Aggadische literatuur wordt Abraham vooral gezien als de man die alle geboden zorgvuldig naleeft. Ook in het geval dat die geboden niet zijn geopenbaard: Abraham handelt nauwgezet overeenkomstig de richtlijnen van de mondelinge wet: "Niemand bekommerde zich zodanig om de geboden God als Abraham deed" (Nedariem 32a). Wellicht is de figuur van Abraham als een wetsgetrouw gelovige een impliciete polemiek tegen het antinomianisme (4) van de eerste christenen. In de 1e eeuw na Christus werd vaak beweerd dat de geboden van de Thora als straf aan de joden waren opgelegd.

3. ABRAHAM, DE GELOVIGE IN DE ENE GOD.

De belangrijkste deugd van Abraham is zijn geloof in één God die schepper van hemel en aarde is. Zijn geloofsbelijdenis zou al op vroege leeftijd hebben plaatsgevonden. Tal van verhalen schilderen Abraham als een strijdbaar mens die in naam van een zuiver monotheïsme alle afgodsbeelden tot nietsnutten verklaart. Wanneer hij de afgodsbeelden van zijn vader Terach kapot gooit, werpt een beeldenfabrikant - koning Nimrod - Abraham in een vurige oven. Het is de engel Gabriël die hem daaruit bevrijdt.

- Abraham de beeldenstormer (Berechit Rabba 38).

In het huis van de vader van Abraham maakte men beelden en verkocht die op de markt.

Op een dag viel de beurt aan Abraham om te verkopen. Terach zijn vader gaf hem de manden met goden en deed hem op de markt zitten.

Iemand kwam naar hem toe en zei tot hem: heb jij een God om te verkopen?

Abraham zei tot hem: wat voor god wil je hebben?

Hij zei tot hem: ik wil een machtige, geef mij een god, machtig zoals ik ben.

Abraham nam een beeld, dat boven alle anderen uitstak.

Hij zei tot hem: geef het geld en neem deze voor je mee.

Hij zei tot hem: Is deze god machtig zoals ik ben?

Abraham zei tot hem: leeghoofd, Hij die boven alle anderen uitsteekt, hij is de machtigste van allen.

Toen de man op het punt stond weg te gaan zei Abraham tot hem: "Hoe oud ben jij?"

Hij zei tot hem: "Ik ben zeventig jaren oud".

Abraham zei tot hem: "Wee de man, die zeventig jaren oud is en die voor dit op de knieën valt, dat vandaag gemaakt is".

Direkt keerde de man terug, wierp dat beeld in de mand van Abraham en nam weer het geld van Abraham terug en hij ging zijnsweegs.

Daarna kwam een vrouw, een weduwe, en zij zei tot Abraham:

"Ik ben een arme vrouw, geef mij een god, arm als ik."

Terstond nam Abraham een beeld dat kleiner was dan alle andere, en hij zei tot haar: "Neem in jouw armoede deze god die nederig is en lager zit dan alle anderen. Maar hij wil niet van zijn plaats bewegen, totdat jij mij het geld hebt gegeven".

Toen zij op het punt stond te gaan zei hij tot haar:

"Hoe oud ben jij?"

Zij zei tot hem: "Ik tel al vele jaren".

Abraham zei tot haar: Laat de geest van deze vrouw verwelken die al zovele jaren oud is en op de knieën valt voor een god van een dag."

Terstond gaf zij hem de god terug, nam van Abraham het geld terug en ging weg.

Toen nam Abraham al de goden, hij ging en bracht ze weer bij zijn vader Terach. De anderen zonen van Terach zeiden tot hun vader: "Deze Abraham kan geen goden verkopen; kom laten we hem daarom maar priester maken."

Abraham zei tot hen: "Wat is de arbeid van een priester?"

Zij zeiden tot hem:

"Hij staat en dient voor de goden,

offert voor hen, geeft hun te eten en te drinken."

En zij maakten hem tot priester. Terstond stelde Abraham voor hen eten en drinken op.

Hij zei tot hen:

"neemt en eet, neemt en drinkt opdat jullie de mensenkinderen goed zult doen".

Maar er was geen één onder hen die iets nam om te eten en te drinken.

Terstond begon Abraham en zei:

"Zij hebben een mond, maar ze kunnen niet spreken"

"ogen hebben zij, kunnen niet zien"

"een neus hebben zij, toch ruiken ze niets."

"kunnen met hun handen niet grijpen"

"kunnen met hun voeten niet gaan".

(Psalm 115,5-7).

Er kwam een vrouw die in haar hand een schotel met meel droeg; zij zei tot hem: "ga en offer voor hen".

Hij stond op, nam een stok in zijn hand en brak al de beelden kapot.

Bavli Pesachiem 118 a (5).

Toen Nimrod, de boosaard, Abraham onze vader in het vuur wierp zei Gabriël voor het aangezicht van de Heilige - Gezegend zij Hij, -:"Heer der wereld, ik zal afdalen, het koud maken en de rechtvaardige uit de vuuroven redden". De Heilige - Gezegend zij Hij - zei tot hem: "Ik ben enig in mijn wereld en hij is enig in zijn wereld. Het is goed voor de enige om de enige te redden".

En omdat de Heilige - Gezegend zij Hij - geen schepsel zijn loon onthoudt, zei hij tot hem:

"jij hebt het verdiend, dat jij drie van de zonen van zijn zonen zult redden".

(nl. Chananja, Misja'el en Azarja).

C. Joodse filosofie.

M. Buber plaatst Abraham als een levend mens temidden van een "Babylonische" wereld.

Adams opstand tegen God heeft geleid tot de verdrijving uit het paradijs. Na de moord van Kain en Abel - de scheiding tussen mens en mens - hebben de volkeren opnieuw geprobeerd elkaar vast te houden door gezamenlijke inspanning. Hun werk, waarvan de toren tot aan de hemel reikte, heeft de aarde met geweld gevuld. Weer ligt er een vloed over de wateren, zoals in

den beginne. In deze situatie van een zondige mensheid wordt Abraham uit de volkerenwereld weggeroepen om een volk te stichten dat voorbeeld van gemeenschap en heil voor anderen moet zijn. De biografie van Abraham is geen deel van een familieroman noch een volkskroniek. Abraham die voor het aangezicht van God uitgaat, is een voorbede, een wegbereider van de heerschappij van God over de geschiedenis. Abraham wordt opgedragen om een "volk van God" te vormen, dat de volkeren van de wereld bij de berg Sion samenbrengt.

Voor M. Buber staan Noach en Abraham geenszins als geïsoleerde figuren naast elkaar. Integendeel. Noach is in zijn positie - een "volkenloze" mensenwereld - een geredde uit de vloed; hij is een "man van de akker" aan wie de regenboog verschijnt als teken van het verbond tussen God en mens. Abraham is een "geredde" uit de stad, een mens die in de geschiedenis zijn weg moet gaan. Aan hem wordt - inplaats van de regenboog als een natuurlijk, aards symbool - het gebod van de besnijdenis gegeven, een teken dat meer sociale trekken - de "verwekking" van Israel als volk en traditie - in zich draagt.

Die weg van Abraham door de geschiedenis gaat van zegen naar zegen en van beproeving naar beproeving. Het is de weg zoals elk mens die moet gaan om een rechtvaardig, heel mens voor God te worden: verdreven worden uit familie en vaderland, banden met het vertrouwde en bekende verbreken, angst om te verliezen wat het dierbaarst is. God beproeft Abraham tot op het einde van zijn levensweg toe: zijn offerbereidheid op de berg Moria is in zekere zin een dieptepunt en een hoogtepunt. Een hoogtepunt omdat Abraham op die berg - het levensdoel van de mens - de ondoorgrondelijke wegen Gods doorziet. God ziet de mens en de mens ziet God. De rechtvaardige mens en God gaan een gemeenschappelijke weg. Was Abrahams voorbede voor Sodom tot een profetische hoogte opgeklommen, op de berg Moria - het einde van de weg - ziet Abraham de wegen van God. Hij was een volkomen "ziener".

Genesis tekent Abraham - aldus Buber - als een gevarieerde gestalte. Hij is de stichter of stamvader van een volk. Zijn biografie, die aan de genealogie

van het volk Israël voorafgaat, heeft ook universele perspectieven: Abraham is de vader van vele volkeren. In Abraham is bovenal de profetie geboren, de gave van de mens om door belofte en beproeving heen de wegen Gods

te "zien" en dat alleen kan omdat hij weet dat de mens door God gezien wordt.

Samenvatting uit: M. Buber, Abraham der Seher.
Werke II, Munchen, 1964, blz 870-873.

II ABRAHAM IN DE CHRISTELIJKE TRADITIE.

A. Relevante plaatsen in het Nieuwe Testament (1).

- Mat. 1,1 : Jezus staat in een voortgaande lijn in het geslachtsregister van Abraham.
- 3,8-9 : Johannes de Doper tot de Farizeeën en Saduceeën: "Brenge dus vruchten voort die passen bij bekering en neemt niet een houding aan alsof ge bij uzelf zegt: Wij hebben Abraham tot vader. Waarachtig, ik zeg u dat God de macht bezit voor Abraham uit deze stenen kinderen te verwekken.
- 8,10-11 : Jezus t.a.v. de hoofdman van Kafarnaüm: "Bij niemand in Israël heb ik een zo groot geloof gevonden ... Velen zullen komen uit het oosten en het westen en zullen met Abraham, Isaäk en Jakob aanzitten in het rijk der hemelen".
- 22,31-32 : Naar aanleiding van de vraag van de Saduceeën over de verrijzenis antwoordt Jezus: "Hebt ge niet gelezen wat door God tot u gezegd is: Ik ben de God van Abraham, de God van Isaäk en de God van Jakob? Hij is geen God van doden maar van levenden".
- Luk. 1,55 en 73: de lofzang van Maria vermeldt "Gods barmhartigheid jegens Abraham en zijn geslacht", terwijl Zacharias in zijn Benedictus spreekt van "de eed, die Hij gezworen heeft aan onze vader Abraham".
- 16,22 : De arme Lazarus sterft en wordt door de engelen in de schoot van Abraham gedragen.
- Joh. 8,30-59 : De joden wierpen op: "Wij zijn van Abrahams geslacht..... onze vader is Abraham. Daarop zei Jezus hun: Als gij kinderen van Abraham zijt, doet dan ook de werken van Abraham".
- Hand. 3,25 : "Gij zijt de zonen van de profeten en van het verbond dat God met uw vadersen gesloten heeft, toen Hij tot Abraham zei: In uw zaad zullen alle geslachten van de aarde gezegend worden".
- 7,2 : De eerste zin van Stefanus' verdedigingsrede luidt: "... de God der heerlijkheid verscheen aan onze vader Abraham...".
- Rom. 4,1 e.v. : Abraham wordt niet op grond van zijn goede werken gerechtvaardigd. "Abraham heeft God geloofd en dat geloof is hem aangerekend als gerechtigheid". De belofte van v.7 en 8 is voor besnedenen en onbesnedenen. De besnijdenis is slechts een bezegeling van de gerechtigheid.
- Gal. 3 : "De mensen van geloof, dat zijn de kinderen van Abraham. En daar de Schrift voorzag dat God de heidenvolken zou rechtvaardigen door het geloof, heeft zij aan Abraham bij voorbaat het evangelie verkondigd: In u zullen alle volken worden gezegend ... Trouwens, dat niemand door een wet bij God gerechtvaardigd wordt, is evident want: Hij die door het geloof gerechtvaardigd is zal leven".
- Hebr. 11,8 e.v.: "Door het geloof heeft Abraham gehoor gegeven aan de roepstem van God en ging hij op weg naar een land... hij vertrok zonder te weten waarheen".
- Jak. 2,21 : "Is onze vader Abraham niet gerechtvaardigd om zijn daden, omdat om zijn zoon Isaäk op het altaar ten offer bracht?"

B Kanttekeningen bij de schriftteksten.

"Ook de oudste Christelijke geschriften gebruiken de figuur van Abraham dikwijls. In de Evangelieën wordt over het aanzitten met Abraham-Isaäk -Jakob in het koninkrijk der hemelen gesproken. De hemel heet er 'Abraham's schoot' en de oneerlijke belastingambtenaar, die zijn leven betert, wordt tot 'een zoon van Abraham'. Petrus echter komt als de cosmische rots in Abraham's plaats en de evangelist Johannes laat Jezus zeggen: eer Abraham was, ben ik. Het zoonschap Abraham's zonder boetvaardigheid wordt een vorm van zelfbedrog geacht en ook aan de mens, die niet tot het Joodse volk behoort, want de kans gegeven tot Abraham's tafel toe te treden. "Indien ge Abraham's zonen waart", hoort het Joodse volk zich toeroepen, 'zoudt ge de werken van Abraham doen'. Jakobus houdt van Abraham als voorbeeld voor, Jakobusbrief, hoofdstuk 2, verzen 21 e.v. 'Abraham onze vader, is hij niet uit de werken gerechtvaardigd toen hij Isaäk zijn zoon geofferd heeft op het altaar? Ziet gij wel dat het geloof meewerkte met zijn werken en het geloof door zijn werken tot volheid (tot zijn doel) kwam? Zo werd het Schriftwoord vervuld dat zegt: Abraham geloofde in God en dit is hem tot gerechtigheid aangetekend; en hij werd een vriend Gods genoemd. Zo ziet ge dat een mens gerechtvaardigd wordt uit werken en niet alleen uit geloof'. Paulus ontleent aan het zelfde bijbelwoord, Genesis 15 vers 6, een andere gedachte. Hij polemiseert in twee van zijn brieven, Romeinen-brief, hoofdstuk 4, en Galatenbrief, hoofdstuk 3, met Joodse Christenen over de betekenis van de Wetsvervulling. Bij hem dient Abraham als voorbeeld van de gerechtvaardigde, niet uit de werken, maar alleen uit het geloof, sola fide. Het vertrouwen in God maakt Abraham in Genesis 15 de rechtvaardige, de mens naar het hart God. Staat bij Jakobus de geloofshandeling in het middelpunt, Paulus legt de nadruk op de geloofshouding, de houding van het vertrouwen, waar de handeling een uitvloeisel van is. De voorstelling van een beloning vormt daarentegen de achtergrond van de schrijver van de brief aan de Hebree-

en. In het 11de hoofdstuk, de opsomming der geloofshelden, zegt deze van Abraham: "Door het geloof is Abraham, toen hij geroepen werd, gehoorzaam geweest en getrokken naar een plek, die hij ten erfdeel zou krijgen. Hij trok uit zonder te weten waarheen hij ging. Door het geloof vestigde hij zich in het beloofde land als in een vreemd land, daar hij er in tenten woonde met Izaäk en Jakob, die dezelfde belofte hadden geërfd; want hij wachtte op de stad die grondslagen heeft, een stad welker bouwmeester God is". Niet zien en toch vertrouwen is volgens deze schrijver zinvol. Abraham krijgt immers de beloning voor zijn geloof" (Prof. Dr. P.A.H. de Boer, Abraham, in *Zoals er gezegd is over de aartsvaders*, Zeist/Antwerpen, 1962, p. 83-101).

Voor Paulus is Abraham niet langer empirische grondlegger van het volk Israël, de beginner van de geschiedenis in Israël.

Paulus verlaat deze idee van fysieke afstamming zeer radikaal: het aspekt afstamming is voor de joden niet van heilsbelang. (cf. Rom. 4,12)

Voor Abraham als voorvader heeft Paulus geen belangstelling meer.

Paulus scheidt belofte en Thora/wet van elkaar, die in de joodse theologie wel nauw met elkaar verbonden zijn: de Wet/Thora komt nu achter de belofte te staan (cf. Gal. 3,1).

Gerechtigheid niet uit de wet, maar uit het geloof.

De belofte, die reeds in Abraham aktueel is geworden, wordt opnieuw geaktualiseerd met een kracht, die ook via het geloof de volkeren kan bereiken. (Gal. 3:8 en 14)

Naar: Prof. dr. H.N. Ridderbos.

Paulus ontwerp van zijn theologie, Kampen, 1966.

Augustinus geeft aan het levensverhaal van Abraham een geestelijke betekenis. Hij heeft weinig aandacht voor historische feiten. Hij is mysticus, spiritualist. Het gaat hem om de betekenis van gebeurtenissen, het naakte historische feit interesseert hem weinig. Het is die geestelijke betekenis, die aan de bijbel (Oude en Nieuwe Testament) een eenheid verleent. In het offer van Abraham bijv. ziet Augustinus een zinnebeeldige, psychologische betekenis, die de mens alleen op grond

van eigen ervaringen kan opdelen: het offer van Abraham is een beproeving opdat de mens zichzelf leert kennen. In één van zijn preken stelt Augustinus:

"Hoe groot was Abrahams geloof en zijn vroomheid jegens God, hoe groot waren zijn trouw en liefde jegens zijn enig zoon, voor wien, naar zijn overtuiging, het bevel van zijn Schepper geen onheil kon betekenen.

Wat leert Abraham ons dus?

Om het in enkele woorden te zeggen: om de gaven God niet boven God zelf te stellen

Gij moet dus zelfs niet de grote gunsten, die God u verleent, stellen boven Hem, die ze verleent; als Hij ze u wil ontnemen, moet Hij u daarom niet minder waard worden, want wij moeten God onbaatzuchtig liefhebben.

Welke beloning van God is ons trouwens liever dan God zelf?

Toen Abraham dan zijn plicht van gehoorzaamheid in godsvrucht vervuld had, zeide God tegen hem: nu weet Ik, dat gij God vreest. Dit moet men zo opvatten, dat God gemaakt heeft, dat Abraham zichzelf leerde kennen." (6).

*Abraham en Melchisedek (Gen. 14)
Kathedraal van Reims ± 1251.*

"Door het geloof trok Abraham uit het land zijner vaderen en werd een vreemdeling in het beloofde land. Hij liet één ding achter en nam één

ding mee; hij liet zijn aards verstand achter en nam zijn geloof mee".

(S. Kierkegaard, Vrees en beven).

III ABRAHAM IN DE ISLAMITISCHE TRADITIE.

A. Abrahams leven volgens de koran.

Abraham, de vriend Gods: enkele belangrijke momenten in zijn leven volgens de Koran. (7).

- Abraham is evenals Mozes een "doorgever" van Gods openbaring 87,19.
- Hij predikt zijn God aan zijn vader Azar, zijn volk en zijn koning. 6,74-83; 21,52; 14,35; 19,41-48; 21,51-67; 26,69 e.v.; 29,16-17; 37,83-98.
- Hij vernietigt de afgoden 37,93; 21,58.
- Hij wordt in het vuur geworpen, God bevrijdt hem. 21,68-70; 29,24; 37,97-98.
- Hij verklaart geen deel te hebben aan het gebrek aan inkeer en boete van zijn volk en van zijn vader 9,114; 19,47; 26,86; 60,4-6.
- Hij verlaat hen om met Lot naar het Heilig Land te gaan 21,71; 37,99.
- Hij vraagt God om een zoon 37,100-101.
- De engelen die hem een zoon aankondigen, waarschuwen hem voor de bestrafing die het volk van Lot bedreigt 15,53; 37,113; 51,28.
- Abraham komt voor hen tussenbeide. 11,74-76; 15,57-60; 29,31-32; 51,31-36. en Lot met zijn familie wordt gered. 21,74; 26,170; 27,54; 29,33; 37,134; 51,35; 54,34
- Abraham ziet in een droom dat hij zijn zoon moet offeren en wil het offer uitvoeren 37,102-109
- Hij krijgt het voorrecht om als imam van de moslims op te treden 2,124
- Samen met Ismaël bouwt hij de Kaäba en predikt de pelgrimstocht als een bevel van God. 2,125 en 127; 22,26-29
- Hij bidt voor de tempel, de stad en alle gelovigen 14,35-41
- In een profetisch gebed vraagt hij een boodschapper in zijn nageslacht 2,129.

B. Abraham in de koran. (8).

Een selectie:

Twee honderd van de meer dan 6000 verzen (*aajaat*) worden aan Abraham gewijd, verspreid over 25 soera's. Hij krijgt dus duidelijk meer aandacht dan Jezus, die in 93 verzen wordt genoemd, verdeeld over 15 soera's. Ook tijdens Mohammed's mystieke hemelvaart (*mi'-raadzj*) zit Abraham hoger dan Jezus: Mohammed ontmoet nl. Jezus in de tweede hemel, terwijl Abraham dicht bij God's troon vertoeft in de zevende hemel. Het zou echter onjuist zijn hieruit de conclusie te trekken dat de Koran Abraham boven Jezus stelt.

1. EEN BEELDENSTORM.

Al snel kwam de jonge Abraham tot de conclusie dat zijn volksgenoten, die zon, maan en sterren aanbaden, het totaal mis hadden (cf. 6,74-78): "Ik heb mijn gezicht gewend als godszoeker naar hem, die de hemelen en de aarde geschapen heeft. Ik behoor niet tot diegenen, die aan God gelijken toeschrijven" (6,79). Zijn vader Azar kon hij niet overreden (19,41-48) (60,4) evenmin als zijn volk (6,80-83; 21,52-56; 26,69-104).

Op zekere nacht brak hij alle afgodbeelden in de tempel, op één na, het grootste. Volgens de traditie zou hij deze god een bijl in de handen hebben gestopt, zo suggererend dat deze de anderen een kopje kleiner had gemaakt. Het volk, woedend, beschuldigde hem (21,51-70) en wilde hem op de brandstapel zien (37,97) maar God bevrijdde hem door zijn ingreep: "O vuur, wees koel en onschadelijk voor Abraham" (21,69). Zo wordt het ongeloofige leugenachtige volk (22,42-43) gestraft en Abraham gered.

2. HET BEZOEK VAN DE ENGELEN.

Om te ontkomen aan zijn goddeloze volksgenoten vertrok Abraham naar waar God hem leidde. Op oude leeftijd vroeg hij: "Mijn heer, schenk mij een deugdzame nakomeling" (37,100).

Op zekere dag ontving hij "boodschappers". Hoe verwonderd was niet Abraham, toen deze zijn gastvrijheid niet op prijs schenen te stellen. Zij raakten nl. het aangeboden gebraden kalf niet aan. De engelen kondigden Isaäk aan, "een knaap, met kennis begif-

tigd", waarop Sara lachte en zelfs gilte (51,29). Zij verzekerden hem dat Lot's familie niets zou overkomen, zijn vrouw uitgezonderd, op wie God kleiblokken van stenen deed regenen (11,69-83; 15,49-77).

3. ABRAHAM'S OFFER.

Toen de zoon wat ouder was, had Abraham een droom. "Zoonlief, ik heb in een droom gezien dat ik je moet offeren. Wat denk je ervan? Deze antwoorde: Vader, doe wat u bevolen is. Je zult mij, indoen God het wil, zeker geduldig vinden" (37,102). "Toen zij zich beiden aan God hadden onderworpen en hij hem plat op zijn voorhoofd had gelegd, riepen Wij hem toe: O Abraham, jij hebt de droom reeds vervuld. Zo belonen wij inderdaad diegenen, die goed doen. Wij verlostten hem door een aanzienlijk slachtoffer" (37,106-107). Ofschoon de naam van de zoon niet wordt genoemd, kan men uit de context en het tijdstip van de openbaring (2e Mekkaanse periode d.w.z. 615-619) opmaken dat Isaäk is bedoeld. Zo begreep ook de eerste generatie van moslims deze tekst. Toch heeft later de traditie de zoon geïdentificeerd met Ismaël.

4. ABRAHAM'S DEUGDEN.

Hij heeft een rein (*saliem*) hart (37,-84), is waarheidslievend (*šiddieq*) (19,41), zachtmoedig en verdraagzaam (9,114).

Maar zijn eervolste titel is wel die van vriend van God (*halieel*). De plaats waar hij begraven ligt, heet nog steeds Al Khalil (*Hebron*). Hij is de voorganger (*imaam*) van alle monotheïsten die zich aan God onderwerpen.

5. ABRAHAM, STICHTER VAN DE ISLAM.

In Medina (na 622) ontmoet Mohammed goed gestructureerde joodse gemeenschappen met een duidelijke leer over hun uitverkiezing (2,111). Ook ontvangt hij er een christelijke delegatie uit Najran. Hij stuit op onverwachte tegenspraak bij beide godsdiensten (2,135; 4,54-55), wordt door joden en christenen niet als profeet erkend en zijn boodschap wordt als Openbaring afgewezen (2,89-101). Nog erger, de joden claimen de enige erfgenamen van Abraham te zijn. Op dat moment wordt geopenbaard dat Abraham

"noch jood, noch christen was" (3,67) Abraham was al een godzoeker (*hanief*) voordat Mozes de *Thora* ontving en Jezus de *Indjiel* (het evangelie). Ook tijdgenoten van Mohammed noemden zich *hanief* d.w.z. individuele, niet georganiseerde monotheïsten die elke vorm van veelgodendom afzwoeren, zonder jood of christen te worden. De koran vond in het begin veel weerklank in het milieu van deze godzoekers. Islam is dan ook hanifisme, de ware onvervalste godsdienst van Abraham.

De band van de islam met Abraham wordt nog versterkt door de verbintenis die hij (in de Medinensische passages van de koran) aangaat met de tempel van Mekka, de Kaäba.

Hij vraagt God: "mijn Heer, maak deze streek tot een toevluchtsoord en weerhoud mij en mijn kinderen van het aanbidden van afgoden" (2,125).

Op God's aanwijzing bouwde Abraham (2,127), samen met Ismaël, de tempel

Abraham geopenbaard (22,26-29). De *maqaam* Ibraahiem (plaats van Abraham), vlak bij de Kaäba (3,97) is nog steeds een plaats van gebed en vereering voor de pelgrims in Mekka.

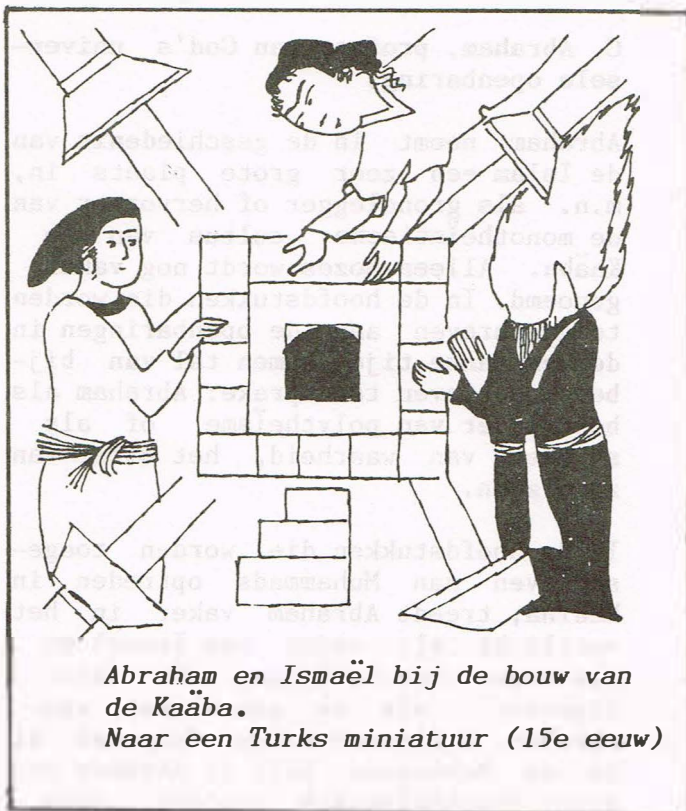
De reïntegratie van het vroegere polytheïstische centrum als nieuw middelpunt van de islam heeft niet alleen het voordeel de islam nauwer aan Abraham te verbinden en zo de ware "godsdienst van de voorouders" (cf. 5,104) te herstellen, het is ook een mogelijkheid om de Mekkanen te verzoeven met de voor hen "nieuwe" godsdienst, aangezien Mekka - met tempel en pelgrimage - opnieuw het godsdienstig en economisch centrum wordt, maar nu van de islam.

Zo wordt Abraham dus "de vader van de moslims". "Heer maak ons beiden tot overgegevenen (moslim) aan u en maak van ons nageslacht een "oemma muslima", een gemeenschap aan u overgegeven" (2,128).

6. GEESTELIJKE ZONEN.

De koran legt geen fysieke band van afkomst tussen Abraham en de moslims, zeker niet via Ismaël. Abraham is de geestelijke vader van de moslims door zijn onvoorwaardelijk en diep geloof en zijn overgave aan God, vooral tijdens de beproeving van het offer van zijn zoon. Hij bad ook voor de komst van Mohammed; "Heer, zend onder hen een boodschapper uit het midden, die hun uw tekenen zal verkondigen en hun het Boek en de wijsheid zal onderwijzen en hen zal zuiveren" (2,129). In het begin van Mohammed's prediking raadde God hem aan "de lering van Ibraahiem, de godzoeker" (16,123) te volgen. Vandaar dat de islam de godsdienst van Abraham is (*millat Ibraahiem* (4,125; 22,78), de enige ware godsdienst bij God, door hemzelf vervolmaakt (5,3), die "over alle godsdiensten zegeviert" (61,9 en 48,28). Evenals in Genesis vertrekt Abraham volgens de Koran ver weg van zijn volk op God's verzoek. De reden is echter verschillend. Volgens de Koran vertrekt Abraham vanwege zijn botsing met de polytheïsten. In Genesis vertrekt Abraham als gelovig antwoord op God's appèl hopend op het beloofde land en op talrijke nakomelingen. (Gen. 11,31).

Het verhaal van Hagar en Ismaël,

Abraham en Ismaël bij de bouw van de Kaäba.
Naar een Turks miniatuur (15e eeuw)

op (het Huis van God) (22,26), deze zuiverend van afgoden (2,125). Mohammed heeft 2 jaar voor zijn dood, bij de herovering van Mekka rond 630, Abraham's geste hernieuwd en tot op de dag van vandaag is het een rite, die de koning van Saoedi Arabië voltrekt tijdens de pelgrimstocht. Trouwens de meeste rites van de pelgrimage (5e zuil), de *hadjdj*, zijn door God aan

naar de woestijn verbannen, (Gen. 16,3 en 21) is niet in de Koran terug te vinden, wel in de moslim verhalen over de profeten. Waarschijnlijk baseert deze traditie zich op toespelingen in de Koran op het bouwen van de Kaäba door Abraham met Ismaël. Zo wordt de woestijn waarin Ismaël wordt uitgestoten, gezien als de woeste streek rond Mekka.

De wonderbaarlijke voorspelling van Isaäk's geboorte en van de vernietiging van Sodom en Gomorra en Abraham's pleidooi voor Lot's familie zijn in Koran en Genesis praktisch gelijk. Ook het offer van Abraham's zoon vindt men in beide tradities, ofschoon het Koranverhaal (37,102-113) korter is en minder details verschaft dan de bijbelse versie (Genesis 22). Voor beide boeken staat Abraham's geloof centraal en is hij "de vriend van God".

7. VERBOND EN BELOFTE IN DE ISLAM.

De islam kent een verbond, dat God sloot met Abraham, Noach, Mozes en Jezus (33,7). Dit verbond (*mithaaq*) heeft als bedoeling het verloren monotheïsme te herstellen. Alle mensen hebben nl. in "Adam's lendenen" (7,-172) God erkend als de enige God. Abraham, de vader van het monotheïsme is, zoals wij hebben gezien, het toonbeeld voor alle gelovigen en alle overgegevenen. Aangezien de islam echter de enige ware vorm van monotheïsme is, wordt het geestelijk vaderschap van Abraham later beperkt tot alleen de moslims.

8. ABRAHAM IN KORAN EN BIJBEL.

In de bijbel gelooft Abraham in het beloofde land en in nakomelingen, talrijk als zandkorrels aan het strand (Gen. 13,16) en als sterren aan de hemel (Gen. 15,5).

Volgens Christus moeten de joden niet denken dat zij gered worden, omdat zij de (fysieke) zonen van Abraham zijn (Matt. 3,9; Luk. 16,24), slechts het geestelijk zoonschap telt. Dat Matteüs Abraham in de genealogie van Jezus plaatst (Mat. 1,1) is te begrijpen, gezien het perspectief van het eerste evangelie. Jezus is echter groter dan Abraham (cf. Jn. 8,56).

In de islam wordt Mohammed gezien als de grondlegger van het ware monotheïsme, zoals Mohammed dit later ook weer

heeft gerestaureerd. Daarom noemen moslims Abraham "vader van de gelovigen".

Christenen kunnen deze zelfde titel gebruiken maar met een andere uitleg nl. in die zin dat Abraham de geestelijke vader is van allen die zich aan God's wil onderwerpen. In deze zin kan een christelijke theologie van de islam aan het geloof van moslims heilswaarde toekennen (cf. Hebr. 11, 8-12 en 17-19). Op het Tweede Vaticaans Concilie (cf. Lumen Gentium par.16, Nostra Aetate par.3) wilden sommigen in de teksten de moslims "kinderen van Ismaël" noemen. Dit voorstel werd verworpen. De tekst (Nostra aetate par.3) wil een duidelijke geestelijk vaderschap van Abraham benadrukken: "Zij leggen zich er op toe zich met heel hun hart ook aan zijn verborgen raadbesluiten te onderwerpen zoals Abraham, naar wie het islamitisch geloof graag teruggrijpt, zich aan God heeft onderworpen". (8).

C. Abraham, profeet van God's universele openbaring.

Abraham neemt in de geschiedenis van de Islam een zeer grote plaats in, m.n. als grondlegger of hervormer van de monotheïstische cultus van de Kaäba. Alleen Mozes wordt nog vaker genoemd. In de hoofdstukken die worden toegeschreven aan de openbaringen in de Mekkaanse tijd, komen tal van bijbelse motieven ter sprake: Abraham als bestrijder van polytheïsme of als spreker van waarheid, het offer van zijn zoon.

In de hoofdstukken die worden toegeschreven aan Muhammads optreden in Medina, treedt Abraham vaker in het voetlicht als vader van Ismaël en als bouwer van de Kaäba. De Islam figureert als dé godsdienst van Abraham. Weliswaar erkent Muhammad al in de Mekkaanse tijd in Abraham een groot monotheïstisch profeet, toch wordt de identificatie van Mohammed met de boodschap van Abraham veel sterker na de hidzra naar Medina. De afwijzing van Muhammads profeetschap door joden en christenen leidde er toe dat Mohammed meer en meer teruggrijpt naar de persoon van Abraham als de oorspronkelijke grondlegger van het monotheïsme.

In zijn studie "De Islam als na-chris-

telijk religie" heeft Dr. W.A. Bijlefeld deze 'universalisering' van Abraham op indrukwekkende wijze beschreven.

Overziet men nu de verschillende tegen Joden en Christenen gerichte passages in de Koran dan vindt men, volgens Bijlefeld, als de belangrijkste beschuldigingen de volgende:

"1. Vooral wat de Joden betreft, de overtreding der verbondsbepalingen in ethische zin. 2. De Joden hebben zich schuldig gemaakt aan een hoogmoedig particularisme en exclusivisme. 3. Niet alleen de Joden en Christenen tegenover elkaar, maar ook de Christenen onderling hebben zich verdeeld in partijen, die scherp tegenover elkaar staan. 4. Joden en Christenen (vooral de laatsten) hebben de zonde begaan om mensen tot goden te verklaren en Allah tot genoten te geven. 5. Zowel Joden als Christenen staan schuldig aan een "verberging" van gedeelten van de hun geschonken Openbarings-Schriften.

Over elk van deze punten willen we iets zeggen.

1. De beschuldiging van een overtreding der wetsbepalingen (S. 2:61,77, 89; 4:50, 158 v.; 7:163), van de aanbidding van het goden kalf (S.7:146; 2:86 v.; 4:152), van de vervolging der profeten (S. 2:58,85; 3:20,108,177, 180; 4:154; 5:74), deze beschuldigingen impliceren niet een ontkenning, maar een erkenning van de geldigheid der aan de Joden gegeven weg en van de realiteit van Gods bijzondere verhouding tot hen. (...).

2. In het "universalistische protest" wordt misschien iets van het diepste wezen van de Islam openbaar. Muhammad richt zich tegen een Joods particularisme, waarin het kennen van de God van Abraham en het "Abrahams-kinderen-zijn" tot een exclusief voorrecht van het Joodse volk werd gemaakt".

Tegen dit "uitverkorenheden-geloof" tekent de Profeet van Mekka protest aan. Muhammad grijpt na de Medinensische ontgoocheling over de houding der Joden, nog terug - en zelfs met meer accent dan te voren - op Ibraahim. De Profeet van Mekka wil staan in de lijn der bijzondere openbaring, aan de *ahl al-kitaab* geschonken door middel van de Profeten als de overbrengers van het geschreven Gods-woord. Isma'il en zijn nakomelingen dienen opgenomen

te worden tussen Ishaq, Ya'qub en hun nageslacht. De godsdienst van Ibraahiem komt door de aan Muhammad geschonken openbaring ook tot de "heidenen".

Muhammad heeft zijn kritiek op het Jodendom ongetwijfeld in menig opzicht gevoeld als de voortzetting van het "Christelijke" protest tegen de Joden. Dat geldt o.i. ook het hier in bespreking zijnde punt: het verzet tegen een exclusief uitverkorenhedenbewustzijn, gebaseerd op de natuurlijke afstamming van Abraham.

Ook als in Medina dikwijls de nadruk wordt gelegd op de relatie tot Ibraahiem via Isma'il, betekent dit toch niet dat het heil gaat rusten op een natuurlijke afstamming. De hidzjra is het beginpunt van de weg naar een nieuwe gemeenschap, die niet gebaseerd is op de banden van stam- en bloedverwantschap.

De beslissende vraag wordt dus deze: waarom Muhammad niet in de "Christelijke" doorbreking van het Joods particularisme de vervulling van het handelen Gods gezien heeft; waarom hij niet heeft geloofd dat in Jezus Christus de belofte van Abraham tot de heidenen is gekomen (Gal.3:14); waarom hij Jezus niet als "het zegel der profeten" erkend heeft"?

Bijlefeld zoekt de reden daarom in de gespannen relatie tussen joden en christenen in die dagen.

"Het verwijt - aldus Bijlefeld - "betreft de tragische verdeeldheid en haat van Joden en Christenen tegenover elkaar en van de laatsten onderling. Dit feit heeft Muhammad voor de nijpende vraag geplaatst hoe het mogelijk was dat al deze "lieden der Schrift" zich wilden laten leiden door de openbaring van de Ene God. Dat hij mede gedreven door het raadsel der verdeeldheid terug heeft gegrepen op de gestalte van Ibraahiem, d.w.z. op een aan de splitsingen voorafgaand stadium, lijkt ons allerm minst uitgesloten. De "inleiding" tot de openbaring van S.3:58, zoals *Ibn Ishaak* die geeft, verdient in dit verband ongetwijfeld de aandacht:

En hij deelde mee: Joodse rabbijnen en Christenen uit de Nadjran raakten - toen zij samenkwamen bij de gezant van Allah (Allah zegene hem en schenke hem heil) - in dispuut. En de rabbijnen

zeiden: Ibraahiem was uitsluitend (lett.: niet dan) Christen. En Allah zond neder aangaande hen: "Zeg, O lieden van de schrift, waarom wilt gij redetwisten over Ibraahiem, terwijl toch de Taurah en de Indjiel niet zijn nedergezonden dan na zijn heengaan? Wordt gij dan niet verstandig?" (S.3,-65).

"Niet was Ibraahiem een Jood en niet een christen, maar hij was een godzoeker, een overgegevene (muslim), en hij behoorde niet tot de genotengevers". (Soera 3,67).

Dat een tekst als deze nog een duidelijk universalistische klank heeft (en niet aan een derde groep naast Joden en Christenen wordt gedacht) kan o.i. niet ontkend worden. Inderdaad eisten zowel Joden als Christenen Abraham als representant voor de eigen godsdienst op.

En Muhammad's teruggrijpen op Ibraahiem als *hanief* is - in dit stadium zijner ontwikkeling althans - hoogstwaarschijnlijk niet bepaald door het verlangen de aan Jodendom en Christendom geschonken openbaring "aan te vullen" (laat staan: als verouderd te negeren), maar deze openbaring in haar eenheid en universaliteit te herstellen. Er dient dus o.i. rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat hier - en niet in een nationaal Arabisch streven of in een "natuurlijke" ontleding van de notie ener bijzondere openbaring - het beginpunt ligt van een ontwikkeling, die uiteindelijk tot het "stichten" van een eigen godsdienst geleid heeft." (9).

Deze nadruk op de universaliteit van Abraham treft men ook in de moderne Islam aan.

De Egyptische moslims H.Hanafi (geb.-1935) twijfelt aan de rechtmatige idee van een uitverkoren volk. Hij benadrukt dat openbaring geen exclusieve en particuliere bekendmaking van ideeën is, die alleen aan Israël is voorbehouden: niet een particularistisch, maar een universalistisch religiebegrp omdat de waarheid van de openbaring als het woord van God van nature binnen het bereik van héél de mensheid ligt.

De uitverkiezing van Israël in de "geschreven" openbaring van de bijbel betreft een "tijdelijk verbond", dat in haar opdracht tot gerechtigheid geheel is aangepast aan de maatschap-

pelijke en politieke omstandigheden van die dagen. Voor het overige staan de Hebreërs op gelijke voet met de andere volken en onderscheiden zij zich niet in verstand of voortreffelijkheid.

Hoewel de profeten onder bepaalde historische omstandigheden spreken, heeft God niet een eeuwige keuze voor Israël gedaan. Ook andere volken hebben woorden van God gekregen, die zijn "ingedrukt" in het hart van ieder mens en van nature aanwezig zijn in de ziel van de gehele mensheid. God is een god van de Hebreëen en een god van de andere volken op gelijke voet. Dit "eeuwige verbond" is universeel en verwijst naar een "universele godsdienst", die alle mensen aanhangen en in essentie samenvalt met de liefde voor de naaste en algemeen welzijn.

Centraal in Hanafi's religiebegrp staat de "kleine rest"-gedachte, d.w.z. Abraham, Mozes, Jezus en Mohammad zijn vertegenwoordigers van een individueel bewustzijn, in wie een nieuwe godsopvatting doorbreekt in verzet tegen het maatschappelijk bewustzijn van onrecht en tyrannie. D.w.z., God heeft niet een extra voorliefde of speciale genade voor een bijzonder volk. Het bijzondere verbond is altijd deel van een eeuwig en algemeen verbond voor alle volken. God openbaart zich aan é én volk om daarmee een nieuwe wending aan de geschiedenis te geven. Dit volk heeft tot taak om de waarheid aan andere volken door te geven. (10).

De opdracht, die in de Koran aan Adam wordt gegeven - een plaatsbekleder van God te zijn - wordt in feite door Abraham overgenomen en voortgezet. Feitelijk heeft de figuur van Abraham in de geloofsbeleving een belangrijker plaats sinds Mohammad in Medina Abraham beschouwt als eerste moslim - d.w.z. de mens die zich aan God toevertrouwt.

D. Abraham in de mystieke Islam.

In de mystieke Islam wordt Abraham vooral gezien als "vriend van God" (*Khaliel Allah*). Een mystieke moslim, die in India en Pakistan veel bekendheid geniet - Mohammad Iqbal (gest. 1938) - noemt Abraham, naast Adam en Jezus, één van de belangrijkste

voorbeelden voor de gelovige mens. Het voorbeeld, dat Abraham de mensheid voorhoudt, wordt door Muhammad Iqbal als volgt beschreven:

- Abraham is de grondlegger van het zuivere monotheïsme, gesymboliseerd in de strijd tegen de afgoden en polytheïstische gewoonten van zijn vader Azar. Abraham is niet gehecht aan "afgoden": hij ziet de aardse werkelijkheid als niet anders dan een manifestatie van Gods schepping. Abraham is de oprechte gelovige, die in de strijd tegen de afgoden zich reken-schap geeft van deze almachtige en barmhartige schepper. Abraham is aldus het voorbeeld bij uitstek voor, de moslim, die "sjirk" - het dienen van andere goden - als grootste zonde ziet. In de 20e eeuw zijn die "goden" vooral de ideologieën van nationalisme, imperialisme en kommunisme. Iqbal ziet heel de wereld als een "tempel van afgoden", waarin Abraham - d.w.z. de mens - onophoudelijk moet strijden voor "waarheid". Dat is ook de verborgen betekenis van de islamitische geloofsbelijdenis: "er is geen god dan God alleen" (11).

- Iqbal beschouwt afgoden niet alleen als uitwendige machten die het dagelijks leven in hun greep hebben: afgoden zijn ook machten die het innerlijk van de mens betreffen: zwakheid, angst, haat of andere gesteldheden, die het menselijk zelf in zijn ontwikkeling hinderen.

Iqbal dicht:

"De zoon van Azar (Abraham) heeft de Kaäba hersteld.

Met een blik heeft hij klei veranderd in elixer.

En jij, herstel het Zelf in jouw lichaam.

Verander het handjevol stof (dat jij bent) in een elixer". (12).

Deze vergelijking van het menselijk Ego met het heiligdom van de Kaäba

treft men vaker aan in de poëzie van Iqbal. Slechte eigenschappen worden gezien als afgoden, die de mens afhouden van de dienst aan God. Een van die afgoden kan het menselijk verstand zijn wanneer het zich van zijn goddelijke voorsprong heeft losgemaakt en op zichzelf is gericht. Het verstand wordt dan niet meer gedragen door de liefde:

Iqbal dicht:

"Het verstand brengt mij in een afgoden tempel.

Maar de "vriend van liefde" (Abraham) heeft mijn

klooster in een heiligdom veranderd". (13).

Hiermee benadrukt Iqbal dat alleen 'liefde' de mens kan leiden in de dienst aan God, gesymboliseerd in het heiligdom van de Kaäba.

Iqbal brengt Abraham vaak ter sprake in de relatie tot Nimrod, de koning der ongelovigen. Wanneer Abraham met Nimrod in een gewelddadige strijd is verwickeld, gooit Nimrod hem in een vuur, dat - volgens de overleveringen - terstond in een rozentuin verandert. Deze symboliek van vuur - rozentuin is een klassiek beeld in de Perzische poëzie. Want dit vuur van Nimrod brandt telkens waar geloof en ongelooft, liefde en liefdeloosheid elkaar ontmoeten.

De figuur van Abraham is hier het symbool van de volmaakte moslim die, in het vuur geworpen van de verleidingen dezer eeuw, standvastig blijft en "vuur in rozen" omvormt. Vaak stelt Iqbal Nimrod gelijk met het "verstand" en Abraham met het "hart", d.w.z. de plaats waar de mens God intuïtief kan kennen. "Liefde" is dan de magische kracht die vlammen in rozen verandert. Wanneer de mens de afgoden van Azar verwerpt en zich concentreert op het waarachtige, daarin gedragen door het vertrouwen in God en liefde voor de wereld, dan is hij eveneens Abraham (14).

IV ABRAHAM ERFLATER VAN JODEN, CHRISTENEN EN MOSLIMS. (15)

De analogie met de geestelijke stamboom van Abraham ligt voor de hand. Aan de boom zitten drie takken, jodendom, christendom, en islam. Alle drie

claimen zonen van Abraham te zijn. Maar in de praktijk hebben velen van die zonen weinig behoefte elkaar beter te leren kennen, of ze zeggen dat ze

zulke slechte ervaringen hebben gehad met die verre familie in het verleden, dat ze wat distantie wel goed en gerechtvaardigd vinden. Er zijn ook "zonen van Abraham", kinderen van Abraham, die beweren de enige kinderen te zijn. Ze ontkennen de legitimiteit van de anderen. Die ontkenning kan subtiele theologische vormen aannemen. Ik noem er twee voorbeelden van.

D.C.Mulder citeerde in 1975 in een aethercollege de volgende zin uit In de Waagschaal: "Het schisma tussen kerk en synagoge plaatsen we nooit in het goede licht, als wij Tenach en Evangelie niet zouden zien staan op één front tegenover de koran".

Tijdens de Kuyper lezingen van Rosemary Ruether in 1980 aan de V.U. stelde zij desgevraagd in de discussie, dat ze de islam niet zag staan als mede-erfgenaam in de joods-christelijke traditie. In die visie is Abraham geen erflater van de islam.

Het lijkt me relevant in dit verband op te merken dat Abraham Kuyper zelf, naar wie bovengenoemde lezingen genoemd zijn, blijkens uitlatingen in onder meer zijn nog steeds leesbare Om de Oude Wereldzee, I en II, 1908 (de reis viel in 1907), op dit punt positiever dacht.

Ik citeer:

"In haar oorsprong 'zijn de Joodse en Christelijke religien een. Maar evenmin is het voor betwisting vatbaar, dat de Islam zich hierbij aansluit. Synagoge, Kerk en Moskee vinden in Abraham en Mozes haar historisch verenigingspunt". (I,-16).

Alle drie genoemde religies zien Abraham als vriend Gods en vader der gelovigen. Alle drie zien in hem een erflater.

Delen ze de erfenis of claimt ieder van hen de hele erfenis?

M.a.w. wordt Abraham geannexeerd door óf joden, óf christenen, óf moslims?

In dat geval zijn we niet verder dan de bekende parabel van de ring door Lessing verteld in Nathan der Weise. Ieder van de drie zonen claimt de echte ring te bezitten, maar één kan slechts de echte hebben. Zou het ook kunnen zijn, dat ze alle drie een

Alle drie claimen Abraham.

echte erfenis van Abraham hebben ontvangen, om samen te delen? Dat er culturele en religieuze contacten zijn geweest tussen christenen, joden en moslims is zonder meer duidelijk. Er is dus sprake van een culturele en religieuze erfenis van Abraham.

De Amerikaanse joodse schrijver Harry Wolfson heeft dat voor de theologie er filosofie aangetoond. Uitleggers van de Koran hebben rijkelijk gebruik gemaakt van joodse bronnen voor de uitleg van hun heilige boek. Ook heeft men van elkaar religieuze gebruiken overgenomen. Mevr. Hava Lazarus-Yafeh van de Hebreeuwse Universiteit te Jeruzalem heeft aan die ontleningen enkele studies gewijd, o.a. "Judaism and Islam - some Aspects of Mutual Cultural Influences" in Some Religious Aspects of Islam. A Collection of Articles, Leiden, 1981, 181 pp.

Men leefde in één cultuurgebied en had elkaar nodig.

Het bundelen en groeperen van Joden--onvriendelijke uitspraken in de Koran is een vrij recent verschijnsel, dat zijn aanleiding vond in de stichting

van de staat Israël. M.Y.S. Haddad heeft de arabische literatuur sedert de stichting van de staat Israël in 1948 op beeldvorming ten aanzien van het jodendom kritisch onderzocht, M.Y.S. Haddad, Arab Perspectives of Judaism. A Study of Image Formation in the Writing of muslim Arab Authors 1948-1978, Utrecht, 10 mei 1984. 563 pp.

Men kan de Koran, evenals bij voorbeeld de evangelieën van Matteüs of Johannes, misbruiken voor antisemitische doeleinden. Het pleit voor moslim theologen dat dit zo weinig is gebeurd, juist ook omdat er geen aanleiding voor was vanwege de betrekkelijke Abrahamitische harmonie die in moslim landen werd aangetroffen.

In een studie "Le Pélérinage" stelt Louis Massignon (gest. 1962) dat joden en christenen de moslim toewijding aan de God van Abraham zouden moeten erkennen als echt, authentiek. Hij beroept zich voor de joden op de reeds genoemde Maimonides die niet aarzelde om de moslim pelgrimage, elk jaar, als geldig te beschouwen voor de vergeving der zonden. De qibla naar Mekka, vijf keer per dag, richt zich naar het heiligdom waaraan de naam van Abraham verbonden is. Maar die qibla is slechts voorlopig Mekka zal weer plaats maken voor Jeruzalem (aldus Massignon).

"Met welk een nederig, ontroerend vertrouwen, zo symbolisch voor ons christenen, met deze centrale ritus van het verblijf in de vlakte van Arafat, waar alle pelgrims, staande om de heuvel van de barmhartigheid God's hun misère en hun armoede bieden, offeren zij Hem hun Abrahamschaap dat zij samen de volgende dag zullen eten en geloven zij onmiddellijk van God te ontvangen een algehele vergeving door de voorbede van die enkele nederige verborgen rechtvaardigen die zich in de schare ophouden!" Massignon ziet

wat in Arafat gebeurt tijdens de hadj als een 'sacramenteel' gebeuren.

Moslams denken bij Abraham's offer vooral aan beschikbaarheid voor god, eventueel bereidheid tot lijden voor het geloof. (16). Die gedachten komen we zowel in het jodendom als in het christendom heel sterk tegen. Ook de identificatie met Isaäk is heel joods. (zie W. Zuidema, e.a., Isaäk wordt weer geofferd, Baarn, 1980). In alle drie de religies wordt benadrukt dat de vader van alle gelovigen in zijn geloof en overgave werd getest, op de proef gesteld. Dat geldt dan natuurlijk ook voor elke gelovige. Abraham ontving daardoor een bevoorrechte positie.

Hij werd Gods vriend genoemd, maar in het perspectief van alle drie deze religies mogen ook andere delen in deze bevoorrechte positie, niet als iets vanzelfsprekends, maar alleen door geloof.

Alleen over de weg waarlangs deze zegen van Abraham ook tot anderen zal doordringen, wordt in jodendom, christendom en islam anders gedacht. In de islam en in het jodendom speelt bij voorbeeld de staat en de wet als bevoorredaar van de religieuze gedachte een andere rol dan in het christendom. Als de zegeningen van Abraham, de erfenis van Abraham jaloers en exclusief alleen worden geclaimed voor de eigen religie, voor de eigen gemeenschap, zal er geen sprake kunnen zijn van "dialogue" zoals Rabbi Maybaum het formuleerde. J.C.M.-ontmoetingen worden niettemin telkens weer geprobeerd (Bendorf. maart 1985; Salamanca 1986). Moslams gaan zich in Europa interesseren voor de joodse geschiedenis in dit werelddeel. Recente gebeurtenissen in het Midden Oosten en in Europa hebben de "harmonia Abrahamica" (Henri Corbin) verstoord, maar er zijn tekenen van herstel. (15).

NOTEN

1. De Bijbelcitaten zijn volgens de Willibrord vertaling.
2. Aggada: vertellende literatuur in tegenstelling tot de Hallacha, de wetsliteratuur in de Rabbijnse traditie.
3. Zie doctoraal scriptie van R. Busschers, *Gedenk Abrahams houding op Moira*. Universiteitsbibliotheek, Utrecht, Sept. 1986.
Lech Lecha: middeleeuws mystiek lied, dat gezongen wordt bij het aanbreken van de Sabbath.

- Genesis Rabba: Midrasj: bijbeluitleg van Genesis.
4. Het tegen de wet zijn.
 5. Pesachiem: Talmud-tractaat, dat zich met het Pesachfeest bezighoudt.
 6. in: *S. Augustinus Preken voor het volk*. Vert. en ingeleid door Christine Mohrmann. Het Spectrum. Utrecht/Brussel 1948. (Monumenta Christiana I).
 7. De verwijzingen zijn naar de koran-vertaling van J.H. Kramers.
 8. P.Reesink: naar een artikel uit 1-2-1 (Nr. 15 en 16 1985).
 9. Dr. W.A. Bijlefeld, Blz. 151-156. *De Islam als na-christelijke religie*, Den Haag, 1959.
 10. M. van den Boom, *Bevrijding van de mens in islamitisch perspectief*, (V.U. Uitgeverij), Amsterdam, 1984.
 11. A.Schimmel, *Gabriel's Wing*, a study onto the religious ideas of Sir Moh. Iqbal, Brill, Leiden, 1963. p. 256-57.
 12. In: Cf. A.Schimmel, *Gabriel's Wing*. p. 257.
 13. A. Schimmel, *Gabriel's Wing*, p. 257.
 14. A. Schimmel, *Gabriel's Wing*, p. 258.
 15. J. Slomp in *Vijf keer Islam* (postacademische colleges aan de V.U., Amsterdam), Leusden, 1986.
 16. Khurram Murad, *Sacrifice: The Making of a Muslim*, Islamic Foundation, 1985, p.40.
-

BOEKBESPREKINGEN

R.Alia en A. Chandoe, *Het machtige offer*, Prot. Stg.Lectuurvoorziening, Parkweg 20a, 2271 AJ VOORBURG, 1986, 99 p. met illustr., f16,50.

De titel is ontleend aan soera 37,107: "Wij (Allah) gaven ter bevrijding in zijn (Ibraahiems zoon) plaats een geweldig slachtoffer" (vert. Kramers). Anderen vertalen: "groot", "edel(moedig)", "plechtig" of "machtig" zoals hierboven.

Het boekje bestaat uit twee delen, sterk verschillend in stijl en opbouw. Het eerste gedeelte bevat, na een algemene inleiding over het offer ("de echte "glitter" van het offer vindt men thans alleen nog bij de Islam") een soort getuigenis van de auteur(s). In lyrische en pathetische bewoordingen wordt de verdrijving van Hadera (Hagar) met haar zoontje Isma'iel naar de woestijn beschreven evenals Ibraahiems offer, met veel details waarvan de oorsprong en de bronnen niet altijd duidelijk zijn. Sommige letterlijke Korancitaten zijn verre van letterlijk en meerdere etymologieën zijn taalkundig niet verantwoord.

Het tweede gedeelte is soberder en overzichtelijker en geeft een goed overzicht van rites, voorschriften en gebeden m.b.t. de *hadjdj* (pelgrimstocht). Vooral de talrijke gebeden met goede vertaling zijn zeer de moeite waard. Het is tevens een vademecum voor de pelgrim met veel - soms voor christenen erg formalistisch aandoende - bepalingen over de speciale kleding en de "gewijde staat" (*ihraam*), de *tawaaf* (rondgang om de Kaäba), de bron Zamzam, de loopas tussen Al Safaa en Al Marwaa, het verblijf in Minaa en het hoogtepunt op de 9e dag bij de genadeberg, het stenigen van de duivels en het offeren. Het laatste hoofdstuk gaat over het bezoek aan Medina en bevat een lijst van gedenkwaardige plaatsen in deze "verlichte" stad. Het is jammer dat de 15 zwart-wit foto's op het einde van het boekje niet tot hun recht komen en dat de uitgave geen inhoudsopgave kent.

P.Reesink.

J.Boersma e.a., *Inzicht, de Islam*, Wolters-Noordhoff, Groningen, 1986, 48 blz., f 9,50.

Dit boekje over de islam bevat de essentiële wetenswaardigheden over de islam. Na enkele impressies door moslims over moskee, terugkeer, knelpunten (eetvoorschriften) komen de vijf zuilen ter sprake, vooral het gebed, de bedevaart en de Ramaadaan. Bij feesten en rituelen wordt ook ingegaan op geboorte, dood en huwelijk. Twee goede hoofdstukken over de Koran en Mohammed en een historische beschouwing over de sji'ieten besluiten dit compacte, praktische, prettig leesbare boekje. Veel foto's, tekeningen of andere illustraties verluichten de lay-out.

Enkele soms serieuze fouten moeten gecorrigeerd worden. Ik noem de voornaamste:

- het kleed voor de Kaäba komt niet meer uit Egypte. (p.16).
- in zijn afscheidspraak heeft Mohammed nooit gezegd: "Behoed u voor overdrijving en fanatisme", maar "Behoud u voor overschrijding van godsdienstige wetten". (p.17).
- de Koran noemt niet met name Ismaël als de door Abraham te offeren zoon. (p.17).
- ook zegt de Koran niet "dat het hele lichaam van vrouwen bedekt moet zijn" (p.29), cf. soera 24,31. De traditie legt dikwijls deze tekst zo uit.
- sommige statistieken zijn achterhaald (125.000 Turken, 80.000 Marokkanen). (p.6). Er zijn nu zo'n 165.000 Turken en 117.000 Marokkanen.
- de familie Imaç komt niet uit Marokko maar uit Turkije. (p.7).

Met inachtneming van deze correcties is deze uitgave warm aan te bevelen, ook voor het voortgezet onderwijs.

P. Reesink

Wat zoekt u daar nu? Een andere kijk op Turkije door P.Reedijk, 1986, Meinema, Delft, 112 blz., f 18,90.

In dit boek, dat verslag doet van een reis naar Turkije, laat de schrijver de lezer kennis maken met verschillende kanten van Turkije. Geografische, historische en religieuze aspecten komen aan de orde, terwijl ook het dagelijks leven in Turkije voluit aan bod komt. Zo gaat hij in op het offer-ritueel, het christelijk verleden van Turkije (de Armeense kwestie), de verschillende stromingen binnen de islam in Turkije en de omgang van mens tot mens.

In al de beschrijvingen probeert de schrijver zich een beter beeld te vormen van de gebruiken en gewoonten in Turkije, en hiervoor een beter begrip op te brengen. De schrijver heeft gemerkt dat dat vanuit de alledaagse praktijk in Nederland zeker nodig is. De tienduizenden Turken die verspreid over het land wonen zijn weliswaar duidelijk aanwezig in het straatbeeld, maar de godsdienstige en culturele wortels van hun bestaanswereld zijn veelal onbekend.

De auteur is predikant in Rotterdam met een speciale opdracht in het oude wijken--pastoraat.

BERICHTEN

Radar.

De Rotterdamse Anti Discriminatie Actie Raad (Radar, Postbus 1812, 3000 BV Rotterdam) publiceert 6 maal per jaar een periodiek *Radar Signalen*.

Het tweede nummer besteedt o.a. aandacht aan afhandeling van klachten over conflicten tussen burens, antiracisme materiaal voor scholen en jongeren en aan het gemeentelijk anti-discriminatiebeleid.

Projektkrant 53/54. Pakistan, land van Pakistani's.

Stg. Samen Wonen Samen Leven (Postbus 3172, 3003 AD ROTTERDAM, Tel.010-4650700), 34 p., f 4,50 (excl. porto).

Er wonen in Nederland tussen 10.000 en 15.000 Pakistani's die niet binnen het kader van het minderhedenbeleid van de overheid vallen.

In deze krant worden de Pakistani's gezien als subjekts met hun eigen normen, waarden en verwachtingen. Veel aandacht wordt besteed aan het land van herkomst, aan de geschiedenis, de godsdienst, taal en cultuur, onderwijs en kunst.

INHOUDSOPGAVE

	Pag.
I Abraham in de Joodse traditie. A. Genesis	2.
B. Aggadah	3.
C. Joodse filosofie	6.
II Abraham in de Christelijke traditie. A. het nieuwe testament	7.
B. Kanttekeningen	8.
III Abraham in de Islamitische traditie. A. Abrahams leven volgens de Koran	9.
B. Abraham in de Koran	10.
C. Abraham,profeet van God's univer- sele openbaring.	12.
D. Abraham in de mystieke Islam	14.
IV Abraham erflater van joden, christenen en moslims.	15.
V Noten	17.
VI Boekbesprekingen	18.
VII Berichten	19.

REDACTIE "BEGRIP"

Oprichter

Pater P.Backx

Effenseweg 1
4838 BA BREDA
Tel: 076 - 132825

Pastor

R.K.Kerk

Pater J.Th. Rijk

Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
Tel: 073 - 145159

Bisschoppelijk Gedelegeerde voor Stg. Cura Migratorum; R.K. Vreemdelingen Pastoraat.

Pater Dr. P.Reesink

Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
Tel: 073 - 145159

Relatieopbouw moslims-christenen, in dienst van Stg. Cura Migratorum.
Eindredacteur.

Mr. A.H.M. van Buuren

Kruitberg 128
1104 BG AMSTERDAM
Tel: 020 - 990828

Jurist met speciale aandacht voor recht en theologie van de Islam.

Gereformeerde Kerken

Drs. J. Slomp

Dienstencentrum
Postbus 203
3830 AE LEUSDEN
Tel: 033 - 943244

Predikant in algemene dienst van de Gereformeerde Kerken in Nederland om voorlichting te geven over de ontmoeting met moslims in onze samenleving.

Dr. M. van den Boom

v.d.Veerelaan 6
1181 RB AMSTELVEEN
Tel:

Docent godsdienstwetenschap en oecumenia aan de opleidingen voor Godsdienstonderwijs (NLO) en Theologie (M.O. - Aen B) van de Vrije Leer- gangen te Diemen.

Nederlands Hervormde Kerk

Drs. Mw. G. Speelman

"Kerk en Wereld"
Postbus 19
3970 AA DRIEBERGEN
Tel: 03438 - 12241

Functionaris voor de relaties Christenen/Moslims, vanuit de Nederlands Hervormde Kerk.

Buitenland

Mw. C. Dijkstra - stutvoet

Cairo, Egypte

Buitenlandse Correspondente

Administratie

M. van Beek vd Eerden

Luybenstraat 17
5211 BR 's-HERTOGENBOSCH
Tel: 073 - 145159

Abonnementen, administratie en verzending

Illustraties

S. Kalb

Tekenaar.